

УДК: 930.1 (575.2) (04)

УСУПОВА Ч.С., БАРЫНБАЕВА А.А.
И.Ахунбаев атындагы КММА, Ош мамлекеттик университети
УСУПОВА Ч.С., БАРЫНБАЕВА А.А.
КГМА имени И.К. Ахунбаева, Ошский государственный университет
USUPOV CH.S., BARYNBAEVA A.A.
KSMA named after I.K. Akhunbayeva, Osh State University

**КЕСИПТИК-ЭТИКАЛЫК ЖООПКЕРЧИЛИК:
МАНЫЗЫ ЖАНА ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

**ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭТИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ:
СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ**

PROFESSIONAL AND ETHICAL RESPONSIBILITY ITS ESSENCE AND FEATURES

Аннотация: Макалада учурдагы шартка ылайык келип чыккан кризистер менен кургешингичин жоопкерчилик тушундугунун маанилүүлүгүн, адамзатка тиешелүү бардык жагдайларда социалдык-руханий проблемаларды чечүү зарылдыгы изилденет. Өнүгүүнүн

багыты катары социалдык жоопкерчилик каралып, бүгүнкү күндөгү кырдаал адамзаттан жоопкерчиликти аңдап-сезүүнүн жана баалоонун жаңы ченемин талап кылышы белгиленген. Биоэтиканын философия системасындагы милдети, медкызматкерлердин кесиптик жоопкерчилигинин ролу иликтенген.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность понятия ответственности за борьбу с кризисами, возникающими в соответствии с текущей ситуацией, решение социально-духовных проблем во всех аспектах, касающихся человечества. В качестве направления развития рассматривалась социальная ответственность, сегодняшняя ситуация требует от человечества новой нормы осознания и оценки ответственности, установлены определенные пределы ответственности. В системе философии биоэтики рассматриваются функции, роль профессиональной ответственности медработников.

Annotation: The article emphasizes the importance of the concept of responsibility for dealing with crises arising in accordance with the current situation, solving socio-spiritual problems in all aspects concerning humanity. Social responsibility was considered as a direction of development, the current situation requires a new norm of awareness and assessment of responsibility from humanity, certain limits of responsibility have been established. In the system of bioethics philosophy, the function, problem, and role of professional responsibility of medical workers are considered. A more complex question about the criteria for determining the degree of growth of a person's self-awareness. On the one hand, we claim that the spiritual experience of a person is subjective and individual; but, on the other hand, we strive to determine the degree and level of development of individual self-awareness according to standards acceptable to the majority of people.

Негизги сөздөр: жоопкерчилик, этика, инсан, кесип, адис, дарыгер, бейтап, медицина, укук, мораль.

Ключевые слова: ответственность, этика, личность, профессия, специалист, врач, пациент, медицина, право, мораль.

Key words: responsibility, ethics, personality, profession, specialist, doctor, patient, medicine, law, morality.

Азыркы социомаданий шартта көптөгөн кубулуштардын жана процесстердин, глобалдык, планетардык көрүнүштөрдүн өнүгүшүн жалпы этиканын аралашуусун талап кылат. Адамзаттын жашоосунда, анын келечегине эле эмес, өткөн тарыхына, адамзатка тиешелүү бардык жагдайларда социалдык-руханий проблемалар көп кездешүүдө. Глобалдык ченемдеги проблемалар өз ара бири-бири менен диалектикалык мүнөздө байланышкан. Алардын ичинен эң негизгиси – тынчтыкты жана коопсуздукту камсыздоо. Мында адамдардын планетага, жалпы адамзат жашоосунун келечегине карата жоопкерчилиги олуттуу роль ойнойт.

Ааламдашуу шартында нравалык жоопкерчиликтин инсанды жана кесипкөй адисти тарбиялоо, аны жаңы заманга шайкеш жоопкерчиликтин субъект катары калыптандыруу социумдагы негизги маселелердин бири болуп саналат. Медициналык илимдердин прогрессивдүү өнүгүшүн саламаттыкты сактоо чөйрөсүндө сапаттык өзгөрүүлөрдүн жүргүзүлүшүн, биоэтикалык билим берүү жана агартуу тармагында адекваттуу моделдерди издөө зарылдыгын баса белгилейт.

Бүгүнкү социомаданий кырдаалда медицинанын салттуу же патерналисттик моралдык моделинин маалыматталган макулдук принцибине ылайык келген, бейтаптын автономиясы

эске алынган этикалык-укуктук доктринасы бир топ карама-каршылыктар менен коштолууда. Медициналык жардам көрсөтүүнүн чөйрөсүндө моралдык мамилелердин жаңы моделин калыптандыруу зор мааниге ээ; ал жалгыз эле дарыгердин, медициналык персоналдардын гана кызыкчылыктарын эске албастан, ата мекендик медицинанын гуманисттик салтын өнүктүрүүнүн негизинде бейтаптын да укуктарын, кызыкчылыктарын жана эркиндиктерин баштапкы орунга коюшу зарыл. Биоэтикалык кодексдин принциптери жана нормалары негизинен Гиппократтын этикасына мүнөздүү болуп, андагы зыян келтирбөө, адилеттүүлүк, бейтаптын автономиясын кабыл алуу жөнүндөгү негизинки жаңы этикалык принциптер менен толукталышы керек.

С. Ожеговдун «Орус тилинин сөздүгүндө» жоопкерчилик —зарылдык, кимдир-бирөөгө өз иш-аракети, жүрүм-туруму боюнча эсеп берүү, — милдет катары каралат [1, 13-б.]. А.И.Ореховский жоопкерчиликтеги объективдүү, мыйзам ченемдүү мүнөздөгү кез карандылыкты, өз ара мамилелердеги, инсандык карым-катнаштагы байланышты бөлүп карайт [2, 210-б.].

Жоопкерчилик – адамдын кандайдыр-бир нерседен кез карандылыгынын натыйжасында белгилүү жагдайды сактап калуу үчүн иш-аракеттерди жасашы. —Философиялык энциклопедиялык сөздүктө» жоопкерчилик инсандар аралык өз ара байланыштын тарыхый конкреттүү мүнөзүн чагылдырган философиялык-социологиялык түшүнүк катары берилет.

Христиандык-европалык этикада жалпы принциптердин этикасы болсо, исламда белгилүү нормалардын этикасы болот. Адамдын ар бир иш-аракетинин, амалдарынын, колдонгон нерселеринин нормалары, ченемдери, убактысы, шарттары бар. Исламда мораль реалдуулуктан ажыраган эмес

Адамдын реалдуу мнмкннчнлнгнн эске алуу менен, алдын ала кам к'ер'е билнн – бул жоопкерчилик. Мусулман этикасынын нормалары мусулман ишениминин символунан башка нерселерде кээ бир нерселерге уруксат (женилдик) берет, с'езснз аткарууну талап кылбайт. Жоопкерчилик – парздын белгилнн 'елч'емн.

Медициналык кызматкердин жоопкерчилиги 'ет'е чоң жана оор мнн'езг'е ээ (адамдын омуру менен курошу). Бул медициналык кызмат ж'енннд'егн кеңири таралган пикир болуп, кээ бир жарандар бул жоопкерчилик ж'енннд'е ашыкча тншнннк менен медкызматкерлерге оор жнктн жнкт'еш'ет. Медициналык кызматкерлерге каршы кылмыш иштеринин к'ебн (кесиптик укук бузууларга байланыштуу) кылмыш курамынын жоктугунан токтотулат (кылмыш – адамга же анын мнлкнн'е каршы жасалган укук бузуучу аракет же аракетсиздик). Парыз сезими зарыл моралдык мотивди сапат жагынан чагылдырат. Тигил же бул учурда медициналык кызматкердин эмне нчнн жооп бере тургандыгын андап -сезнн нравалык мотивге анык белгилнн конкреттннлнктн берет. 'Ез кесиптик жоопкерчилигин сезнн менен бирге медкызматкер: «Эмне зарыл?» деген суроодон «Эмнени кантип жасаш керек?» деген суроого 'ет'ет. Моралдык жоопкерчиликти андап-сезнн – бул реалдуулукту адамдын алдын ала чагылдыруу ж'енд'емн болуп эсептелет.

Адистин 'ез ишине карата жоопкерчиликтнн же жоопкерчиликсиз мамилеси кадимки к'ернннш катары эмгегине жараша «сый-урматты», «айып же жазаны» жаратат(оз ишин мыкты билген мед кызматкер иш ордунда сый урматка ээ болот). Кесиптик парыз медкызматкердин 'ез кесиптик милдетин, компетенциясындагы иш-аракеттерди квалификациялуу жана кынтыксыз аткарууну, медициналык (же кесиптик) иш-аракетти моралдык-этикалык жана укуктук нормалар аркылуу ж'енд'е'енн белгилейт.

Азыркы социомаданий шарттарда коомдук фактор биринчи орунга чыгууда: жоопкерчиликке социалдык философиянын категориясы иретинде терең к'еннл бурулууда. Х. Ленктин пикири боюнча, жоопкерчилик коллективге, топко эмес, жеке инсанга жнкт'ел'ет [3, 24-б.]. Жалпы, коллективднн жоопкерчиликти ар бир жооптуу субъектилерге б'елнштнрнн максатка ылайыктуу.

Медициналык кесиптик билим бернн мекемелеринде учурда студенттердин биоэтикалык жоопкерчиликтерин жана гумандуулук сапаттарын 'еннктнрнн актуалдуу мааниге ээ. Анын негизинде медициналык атайын жана жогорку окуу жайларда окуу-тарбиялык процесстердин мнмкннчнлнкт'ернн колдонуу жолдору терең изилдениши зарыл.

Сартр жоопкерчилик идеясын эркиндик менен тыгыз байланышта караган. Эркин тандоо мнмкннчнлнгн адамды жогорку инсандык даражага чейин к'ет'ер'ет. Сартр нчнн эркин тандоо иррационалдык мнн'езг'е ээ. Адамдын аксиологиялык ченемдер системасы сыртта болуп 'етннчн объективднн процесстер менен тыгыз байланышкан эмес, ал адамдын ички психологиялык абалынан, эмоцияларынан, умтулууларынан к'ез каранды. Сартр жоопкерчиликти аныктоодо индивидуалисттик багытты биринчи орунга коюп, анын социалдык маанисин баса белгилеп, коллективднн жоопкерчиликти изилдейт [4, 131-б.].

Моралдык жоопкерчилик иш-аракеттин субъектисинен жана объектисинен, нравалык тандоонун деңгээлинен к'ез каранды. Бул мнн'ездн шарттаган факторлорго индивиддин жнрнм-турумунун формаларын тандоо эркиндигинин т'ем'енкн шарттары кирет: объективднн (тандоонун физикалык мнмкнндннгн); инсандын жнрнм-турумун аң-сезимднн тандоого психикалык ж'енд'емдннлнгн; билим жана башка ушул сыяктуулар. В.Сперанский социалдык

жоопкерчиликтин структурасын изилдөөдө теориялык анализге таянууну сунуштаган. Системалык мамиле социалдык объектилерди система иретинде изилдейт. Ал объектинин бөтөнчөлүгүн ачууга багытталган. Системалык усул татаал объектинин байланыштарынын ар тараптуу типтерин аныктоого жардам берип, аларды бирдиктүү теориялык негизге кошот.

Моралдык эрежелер жеке инсандын эле жөнөкмө-туруму өчкөн эмес, саясий лидерлер, диний конфессиялар, ири корпорациялар өчкөн да керек. Ошондой эле массалык маалыматтын электрондук каражаттары да эл алдында зор жоопкерчиликке ээ. И.Канттын категориялык императивине, ошондой эле М.Вебердин жоопкерчилик жана аң -сезим этикасына ылайык ар бир саясий ишмер кабыл алган чечимдеринин натыйжаларына карата олуттуу жоопкерчиликке ээ. Социумда жалгыз эле кесипкөй саясатчылар эмес, демократияны өнүктүрүүгө умтулган ар бир жаран коомдо болуп жаткан бардык процесстер өчкөн жооп бериши зарыл [5, 455-б.] .

Колдонулган адабияттар:

- Ожегов, С.И. Словарь русского языка. 18-е изд. [Текст] / С.И. Ожегов -М.: Русский язык, 1986.
- Ореховский, А.И. Ответственность и ее социальная природа: методологический аспект [Текст] / А.И.Ореховский -Томск, изд-во ТГУ, 1978. 210 с.
- Ленк, Х. Размышления о современной технике [Текст] / Х.Ленк. -М., 1996. - С. 24.
- Сартр, Ж.-П. Дневники странной войны. Сентябрь 1939 март 1940. [Текст] / Ж.-П. Сартр. - СПб.: Издательство «Владимир Даль», 2002. –С. 200.
- Вебер, М. Основные социологические понятия [Текст] / М. Вебер // Западно-европейская социология XIX-начала XX веков. – М., 1996. –С. 455-491.
- Akmataliev, A.T., Karabaeva, S.T., Kedeybaeva, Zh. A., Sharipova, E. K., Kurbanbaev, K. A., Seidalieva, M. K., Ergeshov, A.Y., Kalberdieva, M.K. Spirituality is the Basis for the Socio-Economic Culture of People URL: <https://resmilitaris.net/menu-script/index.php/resmilitaris/article/view/2957> [Электронный ресурс] // Res Militaris. Vol. 13 No. (2023): Volume 13, Number 2, 2023. -Paris.
- Akmataliev, A.T., Nurbaev, A.S., Kozubaev, O., Yrazakov, D. A., Barynbaeva, A.A., Kambarova, N.N., Karabaeva, S. T., Sharipova, E.K. Crisis As A Qualitative Transformation Of The Socio-Cultural System https://versita.com/bjp/view-artical/?s_id=1235 [Электронный ресурс] // Baltic Journal of Law & Politics. - Kaunas, Lithuania. -2023.